

Temporaalirakenteen futuuri

Jouko Vesikansa

Verbien I. infinitiivin pitempi muoto esiintyy kielessämme predikaattiosana neljässä lauseenvastiketyypissä. Tavallisinta niistä (*säästi rahaa ostaakseen huoneiston*) sanotaan totunnaisesti finaalirakenteeksi. Muita ovat Aarni Penttilän kieliopin mukaan intensiteettirakenne (*nauroin ihan haljetakseni*), fatumrakenne (*tulee jos on tullakseen*) ja kvantumrakenne (*hän on totta puhuakseni suuri lurjus*). Kaikki ne pohjautuvat I. infinitiivin alkuperäiseen latiiviseen merkitykseen. Tässä kirjoituksessa on tarkoitukseni käsitellä finaalirakennetta.

E. N. Setälä sanoo Suomen kielen lauseopissa (3. painos, 1891), tosin vielä finaalirakenne-nimitystä käyttämättä:

I:sen infinitiivin p i d e m p ä ä muotoa käytetään:

I. Ilmoittamaan verbin tekemisen tarkoitus. Esim. *Minun on aikomukseni oleskella täällä paikkakunnan murretta oppiakseni.* — — *Emme elä syödäksemme, vaan syömmme elääksemme.*

M u i s t u t u k s i a.

1. Täten käytetty I:sen infinitiivin translatiivi vastaa finaalista lausetta, esim. *oppiakseni* (= jotta oppisin). (S. 101.)

Samalla kannalla, vain asian lyhemmin ilmaisten, ovat sittemmin olleet kaikki koulukieliopit (esim. M. Airila, Suomenkielen lauseoppi 1926, Lauri Kettunen — Martti Vaula, Suomen kielioppi 1938, E. N. Setälä — Kaarlo Nieminen, Suomen kielen oppikirja 1939, V. A. Haila — Anna Isoniemi, Suomen oppikirja 1954, Aimo Turunen, Äidinkielen oppikirja 1967). Airila sanoo: »Finaalirakenne, jona käytetään I infinitiivin pitempää muotoa, vastaa finaalista (tarkoitusta osoittavaa) *että*-lauseetta» (mts. 34).

Vasta Aarni Penttilä laajassa Suomen kieliopissaan (1957) huomauttaa rakenteen toisesta, harvinaisemmasta merkitystehtävästä:

Kun finaalirakenteen pred.-osan ilmaisema toiminta on myöhempi kuin hallitsevan verbisaneen ilmaisema toiminta, puhujat joskus kiinnittävät finaalisuuden unohtaen ainoastaan tähän seikkaan huomiota. Kun voidaan sanoa *Hän uurasti ahkerasti koko viikon viettääkseen viikonlopun rauhassa*, sanotaan myös *Hän työskenteli koko viikon viettääkseen sitten viikonlopun rauhassa* ja halutaan sillä sanoa 'Hän t. k. v. ja vietti sitten v. r'. Tästä ilmaisua on helposti uhkaamassa epäselvyys. (S. 640.)

Ensimmäisenä oikeakielisyyssoppaana finaalinrakenteen ei-finaaliseen merkitykseen puuttuu Erkki Vasaman Sanankäytön opas (1964):

Seuraavanlaiset rakenteet korjattava (eivät ilmaise tarkoitusta): Päälikkö lähti virkamatkalle palatakseen kuun lopussa. Aurinko pilkahti näkyviin häipyäkseen heti pilvien taakse. (S. 80.)

E. A. Saarimaa sivuuttaa koko kysymyksen. Vasta Paavo Pulkkisen tarkistamassa Kielenoppaan 7. painoksessa (1967) sanotaan:

Kirjoitetussa kielessä 1. infinitiivin translatiivi sovitetaan joskus (ruotsin *för att* -rakennetta jäljitellen) tapauksiin, joita ei voisi korvata *jotta*-lauseella. *Aamulla junien ruuhka atkaa asemalla kuudelta hiljentyäkseen taas yhdeksältä.* Tällaisissa virkkeissä on usein tuntuva paperin maku; esimerkkilauseemmekin olisi luontevampi, jos loppu kuuluisi: *ja hiljenee t. y.* Koomisuuden vaarakin on lähellä: *Asentaja oli nukahtanut nurmikolle herätäksseen siihen, että kaksi tuntematonta miestä oli kaivamassa hänen taskustaan lompakkoa* (par. — — ja heräsi siihen jne.). (S. 194.)

Vastoin kielenhuoltajien kantaa rakenne esiintyy ei-finaalisesti käytettynä spontaanisti — tosin melko harvoin — eri alojen kirjailijoilla, jopa tunnustetuilla sanantaitajilla. Kirjallisuudesta tekemiäni poimintoja:

1. Kuu oli nyt sellaisella puolella taivasta, jossa sen näkivät vain myöhäiset yökulkijat, se teki jo laskua, *viipyäkseen* kumminkin vaalenneena ja suureneena ratansa loppupäässä vielä silloinkin, kun ihmiset heräsivät toimiinsa. (F. E. Sillanpää, Miehen tie 1932, s. 334.)

2. Ja hetkinen vielä, niin hyökkääjän eteneminen pysähtyi, *jatkuakseen* kuitenkin jälleen uuden hyökkäysportaan ajaessa edellään rientävää takaa. (Aarne Blick, Taipaleen tykistö, Kunnia — isänmaa 1941, Suomen sana 2 s. 337.)

3. — — sieltä, levitetyn lehden ja korkean selkänöjan näkösuojasta, põlähteli täsmällisin väliajoin [Iisakin piipusta] sinertävä savu, joka sähkölampun korkeudella levittäytyi ohueksi pilveksi ja painui muurin nurkassa jyrkästi alas *syöksyäkseen* leimuavasta suuaukosta sisään ja *humahtaakseen* valkean keventämän ilmapirran mukana jälleen ylös ja piipusta ulos. (Lauri Viita, Moreeni 1950, s. 60.)

4. Juna nousi mäelle *vyöryäkseen* sieltä pienoiseen laaksoon, jossa oli asema. (Veikko Huovinen, Ihmisten puheet 1955, s. 6.)

5. Hän nostaa eväät lattialle siksi aikaa ja laittaa ne takaisin *huomatakseen*, ettei kahvipurkki tahdo sopia enää. (Veikko Huovinen, Siintävät vuoret 1959, s. 29.)

6. Tuuli oli ruvennut seulomaan pilviä taivaalle, hämärä laskeutui nopeasti *yletäkseen* taas pian. Lyhyt oli se hetki, joka vastasi yötä tässä järjettömässä maassa. (Eeva Joenpelto, Missä lintuset laulaa 1957, s. 124.)

7. Askel oli väsynyt, mutta vähän päästä siinä tuntui ahneempi ote — niin kuin tahto olisi välillä vaatinut ruumiilta enemmän kuin se katsoi sopivaksi, sillä hetken kuluttua askel hidastui *kiivastuakseen* uudelleen. (Vainö Linna, Täällä Pohjantähden alla II 1960, s. 517.)

8. — — vuosisadan puolivälissä [mehiläishoito] muuttui kotosalla harjoitettavaksi pönttöhoidoksi *rappeutuakseen* siitä 1900-luvun alussa. (Toivo Vuorela, Suomensukuiset kansat 1960, s. 181.)

9. Laivat kulkivat, useimmat Siilinkarin majakan länsipuolitse selkää kohden, ja tunnin parin päästä hävisivät nienten ja saarien taa *tullakseen* taas esiin. (Hannu Salama, Se tavallinen tarina 1961, s. 41.)

10. Syvässä sisäänhengityksessä [sydämen] rytmi kiihtyy *harvetakseen* uloshengityksen aikana. (H. M. Marvin — Oiva Talvitie, Sydän 1961, s. 20.)

11. — — ensi töikseen hän järjesti Kaarle Krohnin oppilastöiden paperiröykkiön *joutuakseen* sitten analysoimaan saapuneita kansanperinnehetyksiä ja kortittamaan kirjauutuuksia. (Matti Kuusi, 60-vuotias Sulo Haltsonen, Virittäjä 1963 s. 174.)

12. — — yhteiskunnalliset epäkohdat pahenivat ja viha syveni työväestön piirissä *ilmetäkseen* sitten Venäjän vallankumouksen yhteydessä vuonna 1917 myötätuntoisuusliikkeinä. (L. A. Puntila, Kolkuttajan osa 1965, s. 38.)

13. Sehän [Viipurin klassillinen lyseo] perustettiin — — tammikuun 15 p:nä 1879 ja aloitti toimintansa seuraavan syyskuun alussa Aleksanterinkadun (myöhemmin Karjalankadun) 19:ssä sijaitsevassa vuokrahuoneistossa, *siirtyäkseen* sitten Dippelin talon yläkertaan Karjaportinkadulle, sen jälkeen Viklundin taloon Katariinankadun (myöhemmin Linnankadun) ja Aleksanterinkadun (myöhemmin Karjalankadun) kulmaan ja vihdoin vuonna 1892 uuteen koulutaloon Agricolankadun varrelle urheilukentän laitaan — —. (Tauno Nurmela, Hei elämää! 1967, s. 24.)

14. Sota ja väkivalta ovat useaan otteeseen hävittäneet maanosamme. Eräitä valtioita on syntynyt taas pian *kadotakseen*. (Ahti Karjalainen, Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1967, 1968, s. 45.)

15. Kun sitten kansalaissodassa oli ratkaistu sisäpolitiikan suunta, alkoi Suomen ulkopoliittikka ns. reunavaltiopoliittikkana *päätyäkseen* nykyiseen YK-keskeiseen aktiivisesti rauhantahtoiseen puolueettomuuspolitiikkaan. (Joel Toivola, Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1968, 1969, s. 251.)

16. Se [Pauligin kauppahuone] juurtui Kauppatorin varrelle sitten *vakiinnuttaakseen* asemansa omassa talossa Katajanokalla. (Heikki Brotherus, Suomen Kuvalehti 29.1.1971 s. 29.)

17. Hän [Rafael Paasio] saattaa ulos mennessään ovella uskoa tärkeän asian pikkutoimitsijalle *huomatakseen* sitten, että sama seikka oli jäänyt sanomatta puoluesihteerille. (Matti Kurjensaari, Silmätikut 1971, s. 135.)

18. Tutkimuskohteideni luojaa Ollia en valitettavasti ennättänyt tavata.

Lykkäsin lykkäämästä päästyänikin haastattelupyynnön esittämistä, koska en katsonut olevani riittävän valmis tapaamaan häntä — *havahtuakseni* siihen, että kaikki kysely oli liian myöhäistä. (Jorma Vuoriniemi, Ollin kieli nyky-suomen kuvastimena 1973, s. 3.)

19. Salmensiltojen kohdalla auto kohosi ja näkyi hetken siluettina auringonpaisteessa harmaiden teräskaiteiden välissä *painautuakseen* sen jälkeen sillan takana olevaan notkoon. (Heikki Turunen, Simpauttaja 1973, s. 225.)

20. Mietintö valmistui ja lähti lausuntokierrokselle *sammuakseen* jonnekin opetusministeriöön. (Liimatainen, Suomen Kuvalehti 9.8.1974 s. 5.)

Poimintoni, joita olen tarkoituksellisesti esittänyt runsaalla kädellä ja lisäksi eri aloilta, osoittavat, että ns. finaalirakenne myös väljemmin käytettynä kuuluu kiistämättä suomen yleiskieleen, nimenomaan suomen kirjakieleen. Sitä ei voine ilman muuta leimata virheelliseksi, ei edes paperin makuiseksi. Luontevasti se ilmaisee lauseen subjektin ei-finaalisena esitettävää myöhempää toimintaa kuin lauseen predikaatti.¹

Milloin kyseinen »finaalirakenne» yhteydessään aiheuttaisi epäselvyyttä, sitä on luonnollisesti syytä karttaa kuten muitakin kielen rakenteita vastavassa tapauksessa. Kielenkäytön ensimmäisiä vaatimuksia toki on, että viesti menee tarkoitetun sisältöisenä perille. Usein ei-finaalista rakennetta selventääkin merkityksellisesti jokin sellainen adverbi kuin *sitten*, *sen jälkeen*, *lopulta*, *kerran*, *taas* tai adversatiivinen *kuitenkin*, *kumminkin*. Sekä varsinaista finaalista että ei-finaalista finaalirakennetta vastaa ruotsissa *för att*-rakenne. Tokkosentään on aihetta puhua ruotsin kielen jäljittelemisestä; finaalirakenne molemmissa merkitystehtävissä ja yleensäkin lauseenvastikkeet ovat nimenomaan tyyppillisen suomalaisia, fennistisiä viestintäkeinoja.

Kun tarkastellaan 1. infinitiivin pitemmän, kieliopillisesti translatiivissa olevan muodon käyttöä lauseenvastikkeissa, on lähtökohtana pidettävä infinitiivin latiiivista alkumerkitystä. Myös translatiivin päätte on Lauri Hakulisen mukaan muodostunut »kahden erilaisen latiiivisuffiksiin, *k:n ja *s:n (*s + vokaalin), yhteen liittymisestä» (Suomen kielen rakenne ja kehitys, 2. painos 1961, s. 93—94). Toisaalta on ymmärrettävää, että kun kyseisen lauseenvastikkeen predikaattiosan ilmaisema toiminta useimmiten on sisältöltään tarkoituksellista ja rakenne siis vastaa finaalista sivulausetta (*säästi rahaa, että t. jotta ostaisi huoneiston*), rakenteellekin on annettu nimeksi finaali-rakenne. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei rakenne voisi lauseen predikaatin ilmaisemaan tekemiseen verrattuna tarkoittaa myös yleensä myöhem-

¹ Esko Koivusalo on tämän artikkelin korjauslukuvaiheessa huomauttanut sananlaskusta: *Hävitäkseen tai hävetäkseen häihin menee* (Aarni Penttilä, Suomen kielioppi s. 464). Toisinto: *Häihin mänee häpeikseen tai hävitäkseen* (SKS Mäntyharju, Matti Kuusi 1317). Kummassakin »finaalirakenne» kuten jälkimmäisessä myös translatiivi *häpeikseen* ilmaisee seurausta.

pää, tahallista tai tahatonta toimintaa. Latiivinen alkumerkitys ei edellytä finaalisuutta.

Ilmeisesti puheena olevalle lauseopilliselle rakenteelle annettu nimitys finaalin rakenne on johtanut vaatimukseen, että se korrektissa käytössä voi ilmaista ainoastaan tarkoitusta. Samoinhan temporaalirakenne kielioppien yksimielisen käsityksen mukaan »vastaa vain yhtä, nimittäin temporaalista I. aikaa ilmaisevaa *kun*-lausetta» (Mattila—Mäenpää—Ruoppila, Sana-niekka 1964, s. 122), vaikka se yleisessä kielenkäytössä usein vastaa myös ehtoa ilmaisevaa *jos*-lausetta (Sateen *sattuessa* juhla pidetään koulun juhla-salissa) ja syytä ilmaisevaa *koska*-lausetta (voimme olla onnellisia *tietäessämme*, että nuorisomme on selvillä tehtävästään — Urho Kekkonen), harvemmin lisäksi myönnytyistä ilmaisevaa *vaikka*-lausetta (Luonteelleen ominaisella sit-keydellä, fyysillisen heikkouden joskus *haitatessa*, hän saattoi tämän tehtävänsä viimeistelyvaiheeseen — Martti Rapola). Tavallisen suomalaisen korvaa ei tällainen temporaalirakenteen käyttö loukkaa, ja sitä paitsi sillä on kirja-suomessa jo vanhat perinteet. Eri asia on, että rakenne muuten on pahasti ryöstäytynyt harhateille.

Varsinaisia temporaalilauseita vastaavia temporaalirakenteita on kielioppien mukaan kahta tyyppiä. Toinen, jonka predikaattiosana on 2. infinitiivin inessiivi, ilmaisee : manaiakaista tekemistä kuin lauseen predikaatti (*hengästyin juostessani*); toinen, jonka predikaattiosana on passiivin 2. partitiivin partitiivi, ilmaisee aikaisempaa tekemistä kuin lauseen predikaatti (*sateen tauottua lähden kaupungille*). Kettunen—Vaula sanoo edellistä I temporaalirakenteeksi ja jälkimmäistä II temporaalirakenteeksi. Puheena ollut finaalin rakenne liittyy täydentävänä näihin rakenteisiin. Kun temporaalirakenteet ilmaisevat samanaikaista tai aikaisempaa tekemistä kuin hallitseva predikaatti, finaalin rakenne ilmaisee myöhempää tekemistä kuin hallitseva predikaatti. Näin käytettynä se onkin mielestäni myös luettava temporaalirakenteisiin.

Kielenhuollon toistaiseksi vieromaa luontevaa, viestintää rikastavaa rakennetta voisi Kettusen—Vaulan mukaan sanoa 3. temporaalirakenteeksi. Ehkä asiallisinta olisi kuitenkin omaksua koko kyseiselle lauseenvastikesarjalle nimitykset temporaalirakenteen preesens, temporaalirakenteen perfektin ja temporaalirakenteen futuuri.

Verrattakoon vielä seuraavien esimerkkirakenteiden predikaattiosan ajallista suhdetta lauseen kieliopilliseen predikaattiin:

temporaalirakenteen preesens (toiminta samanaikaista):
hän satutti kaatuessaan kätensä;

temporaalirakenteen perfektin (toiminta aikaisempaa):
kaaduttuaan hän ei päässyt enää jaloilleen;

temporaalirakenteen futuuri (toiminta myöhäisempää):
hän horjui ja kompasteli kaatuakseen lopulta pitkin pituuttaan kadulle.

Das Futur der Temporalkonstruktion

Jouko Vesikansa

Die längere Form des Infinitiv I der Verben begegnet im Finnischen als Prädikatsteil in vier Satzäquivalenttypen. Am häufigsten wird dadurch ein Zweck ausgedrückt (*säästi rahaa ostaakseen huoneiston* '[er] sparte Geld, um eine Wohnung zu kaufen'), weshalb man herkömmlicherweise von einer Finalkonstruktion spricht. Eine andersartige Verwendung wird von der Sprachpflege denn auch in korrekter Sprache nicht akzeptiert.

Der Verfasser bringt aus der Literatur verschiedener Gebiete, auch von anerkannt guten Stilisten zwanzig Belege, in denen die Konstruktion keine Finalität ausdrückt sondern allgemein eine spätere Tätigkeit des Satzsubjektes als im grammatischen Prädikat des Satzes ausgedrückt wird. Das neueste Beispiel: *Mietintö valmistui ja lähti lausuntokierrokselle sammuakseen jonkin opetusministeriöön* 'das Memorandum wurde fertiggestellt und zwecks Gutachten weitergeleitet, um irgendwo im Unterrichtsminis-

terium auf der Strecke zu bleiben (besser: und es blieb irgendwo im U. liegen)' (Suomen Kuvalehti 9.8.1974, S. 5). Auch eine solche Verwendung gehört zweifellos zur finnischen Sprache, speziell zur Schriftsprache. In natürlicher Weise bereichert sie die Kommunikationsmöglichkeiten der Sprache.

Das als Finalkonstruktion bezeichnete Satzäquivalent ist — in der dargestellten Weise verwendet — nach Meinung des Verf.s zu den Temporalkonstruktionen zu rechnen. Während die sonstigen Temporalkonstruktionen ein verglichen mit dem herrschenden Prädikat gleichzeitiges und früheres Tun ausdrücken, bringt die im Artikel behandelte Konstruktion eine spätere Handlung als die im herrschenden Prädikat erscheinende zum Ausdruck und vervollständigt damit gewissermassen Paradigma. Für die ganze in Frage stehende Serie von Satzäquivalenten schlägt der Verf. die Bezeichnungen Präsens, Perfekt und Futur der Temporalkonstruktion vor.